

С. К. КОСТЮЧКОВ

**ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Херсон – 2016

УДК: 321.01 (072)+316.4
ББК:67.2

Рекомендовано НМР (протокол №5 від 16.06.2016 р.) та вченою радою Херсонського державного університету (протокол №10 від 30.06.2016 р.) в якості навчального посібника для студентів гуманітарних спеціальностей.

Рецензенти:

Робак І. Ю.

доктор історичних наук, професор кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету

Євтушенко О. Н.

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету ім. Петра Могили

Костючков С. К.

Основи соціальної держави та громадянського суспільства: Навчальний посібник. – Херсон: Айлант, 2016. – 256 с.

Навчальний посібник містить систематизоване викладення засад державної соціальної політики; висвітлена сутність громадянського суспільства, його еволюція та особливості сучасного розвитку; розкрито системний підхід до проблеми інституціоналізації соціальної держави; проаналізовано моделі соціальної держави, шляхи та механізми їх реалізації. Особливістю даного видання є розгляд ролі місцевого самоврядування, зокрема українського, в становленні соціальної держави; проаналізовано механізми реалізації соціальної політики в сферах охорони здоров'я, освіти, екологічної безпеки.

Посібник рекомендовано студентам гуманітарних факультетів, учням ліцеїв та гімназій, а також усім, хто цікавиться проблемами державотворення, соціальної політики, розвитку інститутів громадянського суспільства.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО		
Розділ 1.	СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	
1.1.	Сутність поняття «політика»	
1.2.	Політика: її специфіка, різновиди, структура та функції	
1.3.	Соціальна політика: поняття й сутність	
1.4.	Цілі, пріоритети та принципи соціальної політики	
1.5.	Роль соціальної політики в суспільному житті	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 2.	ДЕРЖАВА: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ; ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	
2.1.	Поняття держави, її ознаки та сутність	
2.2.	Характерні риси соціальної держави	
2.3.	Соціальна сфера – область реалізації соціальної політики держави	
2.4.	Ціннісний аспект соціальної політики держави	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 3.	РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	
3.1.	Сутність громадянського суспільства, його еволюція та особливості сучасного розвитку	
3.2.	Історичний нарис розвитку громадянського суспільства в Україні	
3.3.	Роль структур «третього сектора» в розвитку соціальної держави	
3.4.	Взаємодія держави та громадянського суспільства як суб'єктів соціальної політики	
3.5.	Перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 4.	ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	
4.1.	Біосоціальна природа людини	

4.2.	Життя й благополуччя людини в ієрархії загально-значущих цінностей	
4.3.	Людина як засадничий компонент функціонування й розвитку громадянського суспільства	
4.4.	Соціальна організація громадянського життя людей	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 5.	ЗАКОНОДАВЧЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	
5.1.	Європейські стандарти в галузі реалізації соціальної політики	
5.2.	Досвід соціальних реформ у країнах пострадянського простору	
5.3.	Моделі соціальної держави, шляхи та механізми їх реалізації	
5.4.	Системний підхід до проблеми інституалізації соціальної держави	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 6.	РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	
6.1.	Сутність поняття «місцеве самоврядування»	
6.2.	Історичні витоки місцевого самоврядування	
6.3.	Соціально-політична природа місцевого самоврядування	
6.4.	Роль місцевого самоврядування в становленні соціальної держави	
6.5.	Соціальні, правові та інституційні аспекти взаємовідносин держави та громадянського суспільства	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 7.	СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	
7.1.	Історичний аспект державної політики в сфері охорони здоров'я	
7.2.	Охорона здоров'я – один із пріоритетних напрямів соціальної політики держави	
7.3.	Нормативно-правове забезпечення соціальної політики в галузі охорони здоров'я в Україні	
7.4.	Міжнародно-правові норми в сфері охорони здоров'я	

7.5.	Соціальна політика в сфері охорони здоров'я в країнах пострадянського простору	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 8.	СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ОСВІТИ	
8.1.	Система освіти як важливий елемент суспільного життя й державного механізму	
8.2.	Освіта – стратегічний ресурс соціального розвитку суспільства	
8.3.	Законодавче забезпечення освітнього процесу в соціальній державі	
8.4.	Особливості освітньої політики в країнах Європи	
8.5.	Проблеми реформування української системи освіти	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
Розділ 9.	СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА	
9.1.	Екологічна безпека – одна з ключових проблем ХХІ століття	
9.2.	Право людини на безпечне життєве середовище та порядок його здійснення в Україні	
9.3.	Екологічне законодавство в країнах пострадянського простору	
9.4.	Теоретичні засади й практичні аспекти соціальної екології	
9.5.	Міжнародний аспект екологічної політики	
Словник		
Перевірте себе		
Рекомендована література		
ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО		

ВСТУПНЕ СЛОВО

Характерною рисою сучасного етапу історичного розвитку України є гуманізація всіх сфер суспільного життя, модернізація відносин між різними соціальними групами, політичними партіями, громадськими інститутами. Масштабні зміни в соціально-політичному розвитку української держави обумовлені процесами економічного реформування, демократизації, формуванням громадянського суспільства, в якому можлива й необхідна реалізація всіх прав і свобод людини. Надійні гарантії реальної участі громадянина у вирішенні місцевих і загальнодержавних проблем можна забезпечити лише за умови існування правової демократичної держави та вільного громадянського суспільства. Важливим моментом слід визнати те, що соціальним інститутам належить суттєва роль у реалізації гармонійного поєднання інтересів держави, суспільства та особистості. Соціальна політика держави полягає саме в тому, щоб на найвищому рівні здійснювати координацію інтересів людини й громадянина з інтересами держави та суспільства. Така спрямованість відповідає меті створення сучасної демократичної, правової, соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна. Базовими цінностями української держави визнаються людина, її права та свободи, дотримання, збереження й розширення яких мають бути пріоритетним завданням державних органів влади.

Процес формування ефективно працюючої соціальної політики в Україні на сучасному етапі є складним і суперечливим, що пов'язано зі спадщиною тоталітарних тенденцій і недостатнім ступенем розвитку інститутів демократії, досить низьким рівнем загальної, політичної та правової культури значного числа громадян.

Можливість побудови правової держави та громадянського суспільства в Україні на основі оптимально функціонуючої державної політики залежить від вирішення багатьох проблем політичного, соціального та економічного характеру: досягнення високого рівня розвитку вітчизняної промисловості на

основі прогресивних економічних концепцій, які враховують інтереси всіх категорій громадян; усунення виникаючого на цій основі соціального протиріччя в області права та закону; розвитку політичної та правової системи держави, посилення ролі громадських формувань і таке інше.

Слід визнати очевидним і те, що в сучасному українському суспільстві недостатньо високий рівень обліку та координації інтересів різних груп населення, незначна підтримка різними соціальними категоріями прийнятих на державному рівні рішень, непослідовне проведення в життя політики громадянського єднання – все це повинно бути в сфері постійної уваги органів державного управління. Надто актуально в сучасній Україні звучать ідеї духовного відродження, національної гордості, державного патріотизму.

Кардинальні політичні зміни, що відбулися на початку 90-х років ХХ століття в соціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, розпад Радянського Союзу призвели до виникнення декількох нових незалежних держав, так чи інакше об'єднаних процесом демократичного транзиту, який супроводжується оформленням якісно нових політичних і суспільних інститутів. Усі ці держави перебувають на різних етапах переходу до демократії, між ними існують різного ступеня відмінності за рівнем демократизації суспільства, стабільності політичної системи, темпами економічного розвитку. Ці відмінності обумовлені особливостями політичного й соціального клімату в посткомуністичних державах; психологічною та моральною підготовленістю суспільства до радикальних реформ, що не йде однак урозріз із усталеними культурно-історичними традиціями.

У ХХІ столітті переважна більшість країн пострадянського простору атрибутовані необхідним набором ознак, властивостей і рис, характерних для країн демократичного транзиту. Це – багатопартійність, демократичні вибори, неурядові громадські організації, відносно незалежні засоби масової інформації, гарантована відповідальність уряду перед парламентом, законодавчо регламентована зміна урядів, дотримання громадянських прав і

свобод. Однак наявність окремих структурних елементів демократії не обов'язково негайно й автоматично призводить до утвердження реальної демократії. Індикатором демократизації конкретної країни виступає не тільки факт наявності політичних інститутів, сформованих за західними зразками та моделями, а, в першу чергу, ефективність їх функціонування в конкретних політичних, соціальних і економічних умовах суспільства, яке трансформується.

Підготовка конкурентоспроможних фахівців в області державної соціальної політики вимагає підвищення якості освітньої діяльності, основу якої повинні складати новітні технології навчання, що дозволяють розвинути в студента пізнавальну активність, творчу уяву й системно-теоретичне мислення. Це дасть можливість сформувати цілісну картину соціальних, політичних і економічних трансформацій у сучасному стрімко змінюваному суспільстві.

Відповіддю на якісні перетворення, що відбуваються в сфері гуманітарної освіти, стала поява навчальних посібників, покликаних допомогти в підготовці висококваліфікованих фахівців нового покоління, здатних: швидко, адекватно й конструктивно реагувати на виклики сучасності; адаптувати свої знання, вміння й навички до підчас жорстких умов вітчизняного та міжнародного ринків праці; мислити масштабно, перспективно й прогностично. В сучасних умовах, коли ринок навчальної, наукової, методичної літератури стрімко зростає як якісно, так і кількісно, нові навчальні посібники, в тому числі й в області гуманітарного знання, стають об'єктом інтересу певного кола читачів і оцінюються, перш за все, якістю підходу до теоретичних проблем і раціональності шляхів їх вирішення.

Крім основного тексту після кожного розділу в підручнику пропонуються: словник, питання для самоперевірки та список літератури, рекомендованої для даної теми. Автор сподівається, що запропонований читачеві підручник буде корисним не тільки для студентів, викладачів,

державних службовців, фахівців соціальної сфери, але й для представників широкого кола читачів, котрі цікавляться проблемами розвитку державної політики в сфері соціальних реформ.